

<http://lawtheses.com/grazhdansko-pravovoe-regulirovanie-investitsionnoy-deyatelnosti>

12. Мингазова А.М., Договорное регулирование инвестиционной деятельности: автореф. дис. на соиск. учен. степ., к.ю.н.: спец. 12.00.03 / Казань 2017. –С.226
<https://www.twirpx.com/file/2162327/>

Д.Ш.Умарханова,
 ТДЮУ “Халқаро оммавий ҳуқуқ” кафедраси
 доцент в.б.,
 юридик фанлар доктори

ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА ЎЗАРО ҲУҚУҚИЙ ЁРДАМ ИНСТИТУТИНИНГ ТАРТИБГА СОЛИНИШИ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация: мазкур мақолада жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тушунчаси, унинг ўзига хос хусусиятлари ва тартибга солиш масалалари тушунтириш берилган. Муаллиф томонидан жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдамнинг шакллари таҳлил қилинган бўлиб, унинг жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг бошқа йўналишлардан фарқли жиҳатлари асослаб берилган.

Калит сўзлар: халқаро ҳамкорлик, ўзаро ҳуқуқий ёрдам, халқаро шартнома, далил, ахборот алмашиш.

Аннотация: в данной статье разъясняются понятие, особенности и вопросы урегулирования взаимной правовой помощи по уголовным делам. Автором широко проанализированы формы взаимной правовой помощи по уголовным делам, также обоснованы отличительные аспекты взаимной правовой помощи от других направлений международного сотрудничества по уголовным делам.

Ключевые слова: международное сотрудничество, взаимная правовая помощь, международный договор, доказательство, обмен информации.

Abstract: This article explains the concept, features and issues of mutual legal assistance in criminal matters. The author widely analyzes the forms of mutual legal assistance in criminal matters, also substantiates the distinctive aspects of mutual legal assistance from other areas of international cooperation in criminal matters.

Keywords: international cooperation, mutual legal assistance, international treaty, evidence, exchange of information.

Глобаллашув даврида уюшган жиноятчиликнинг ўсиши натижасида алоҳида давлатлар хавфсизлигига ёки халқаро хавфсизликка таҳдид солиниши, барқарор ривожланишига тўсқинлик қилиши, содир этилаётган жиноятларнинг шафқатсиз турлари пайдо бўлиши жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликда янги усул ва исботлаш воситаларини қўллашни талаб этмоқда. Жиноят содир этиш усулларини жадал равишда кенгайиб бориши, уларни содир этишда энг илғор техника ва технологиялардан фойдаланилиши натижасида жиноятчилар трансмиллий тавсифга эга оғир ва ўта оғир жиноятларни содир этишмоқда ва жуда кўп миқдордаги даромад топиш имкониятига эга бўлишмоқда. Шу билан бирга уларни жиноий жавобгарликка тортиш учун далилларни тўплаш ва жиноят иши бўйича исботлаш жараёнида фойдаланиш бугунги кунда анча муаммоларни келтириб чиқармоқда. Бу эса трансмиллий жиноятларга қарши курашиш нафақат усул ва воситаларни такомиллаштиришни, балки жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдамнинг янги механизмларини яратишни талаб қилмоқда.

Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам асосан давлатларнинг ваколатли органлари томонидан тегишли бўлган жиноят юзасидан далилий

аҳамиятга эга маълумотларни олиш учун ёрдам сўрашидир. Бу жуда муҳим ҳисобланиб, жиноят иши юзасидан тергов олиб бораётган ҳар бир давлат ходими ўзларининг иш вазифаларини амалга ошириш учун далилларга эҳтиёж сезади.

Ф.М.Файзиевнинг фикрича, “жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам алоҳида шартномаларда кўзда тутиладиган, томонлар ўз ҳудудида бўлган жиноят содир қилган шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш ёки қонуний кучга кирган ҳукмни ижро этиш мақсадида бир бирига ушлаб беришидир” [1.1; 23-б.]. Бундан ташқари, у экстрадиция институтини жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдамнинг шаклларида бири сифатида таҳлил қилади [1.1; 57-б.].

Л.А.Лазутин, И.Ю.Гринь [1.2; 95-б.], [1.3; 11-б.] ҳам ушлаб беришга ҳуқуқий ёрдамнинг бир тури сифатида қарайдилар. Фикримизча, ушлаб бериш ҳуқуқий ёрдам институтидан принципал фарқ қилади, унинг мажмуасини жиноий ишлар бўйича ўзаро ёрдам кўрсатиш борасида ҳамкорлик институти ташкил этади (гувоҳлар, жабрланувчилар, экспертлар ва айбланувчиларни сўроқ қилиш; тинтув, экспертиза, кўздан кечириш ва далилларни тўплаш билан боғлиқ бўлган бошқа тергов ҳаракатларини ўтказиш; жиноят натижасида қўлга киритилган моддий далиллар, ҳужжатлар, қимматли қоғозларни тақдим этиш; жиноят ишини юритиш ва процессул ҳаракатларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳужжатларни тақдим этиш). Агар ҳуқуқий ёрдамни амалга ошириш ҳаракатлари асосий ролни ўйнамаса, яъни жиноий қидирувни амалга ошириш сўралаётган давлат рад жавоб берган тақдирда ҳам давом этадиган бўлса, ушлаб беришда эса жиноят ишининг кейинги тақдири шунга боғлиқ бўлиб қолади. Ушлаб бериш маъқулланса жиноий иш давом эттирилади, ушлаб бериш рад этилган тақдирда, жиноят иш айбланувчининг мавжуд эмаслиги сабабидан тўхтатилади, сўралаётган давлат органларига тақдим этилади ёки тугатилади. Ҳукмни ижро этиш мақсадида шахсни ушлаб беришни ҳуқуқий ёрдам билан боғлаш ҳаракатлари эса ундан ҳам самарасиз, зеро, бу ҳолатда жиноятни очиш ҳаракатларини талаб қилмайди.

Шуни алоҳида кўрсатиб ўтиш лозимки, қонунчиликда жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ва ушлаб бериш алоҳида бобларга ажратилган (Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 64-ва 65- боблари). Бундан ташқари, қонун чиқарувчи жиноят ишларида ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги шартномалар билан бир қаторда ушлаб бериш тўғрисидаги махсус шартномаларни ратификация қилишига ҳам эътибор қаратиши лозим.

Шундай экан, “жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам” тушунчасига, давлат томонидан жиноят ишларида фойдаланиши учун далил йиғишда ёрдам сўраши ва бундай мурожаатни қаноатлантириш ёки қаноатлантормаслик жараёни, ҳамда улар ўртасида самарали равишда ва тўғридан тўғри, кенг қўламдаги ёрдамга шароит яратиш” деб таъриф бериш мумкин.

Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам жиноят процессининг барча босқичларида амалга оширилиши мумкин бўлиб, ўз ичига қуйидагилар: гувоҳ сифатида сўроқ қилиш, далилий аҳамиятга эга ҳужжатлар, далолатномалар, ёзма ҳужжатлар, видео, аудиоёзув материалларини сўраб олиш ва бошқа шу каби ҳужжатларни тақдим этишни қамраб олади.

Жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорлик амалиёти ҳозирги кунда иловадаги жадвалда

(Илова№1) кўрсатилган ҳуқуқий ёрдам шакллари кенг қўлланилаётганини кўрсатмоқда. Ушбу ҳуқуқий ёрдам шакллариининг соҳага оид Ўзбекистон Республикаси учун аҳамиятли бўлган халқаро шартномаларда ва Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилигида акс этганини иловадаги жадвал орқали қиёсий таҳлил қилиш мумкин. Мазкур қиёсий жадвалда БМТнинг Намунавий шартномалари, МДҲнинг “Фуқаролик, оила ва жиноят муносабатларида ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисида”ги Минск ва Кишинев конвенциялари, Ўзбекистон Республикасининг икки томонлама шартномалар ва миллий қонунчилик доирада таҳлил амалга оширилган.

Хусусан, БМТ томонидан жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг такшилий-ҳуқуқий механизмини такомиллаштиришга йўналтирилган бир қатор тавсия ва намунавий шартномаларида жиноят ишларини юритишда ўзаро ҳуқуқий ёрдамнинг амалиётда мавжуд бўлган асосий шакллари кўрсатиб ўтилган.

БМТнинг Намунавий шартномасида қуйидаги ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатишнинг шакллари рўйхати берилган. Булар орасида, шахслардан кўрсатувлар ва гувоҳлик олиш, тутиб турилган ва бошқа шахслардан гувоҳлик ва кўрсатувлар олишда ёрдамлашиш, юридик ҳужжатлар тақдим этиш, излаш ва қўлга олишни ижро этиш, жой ва объектларни текшириш, гувоҳлик предметлари ва маълумот билан таъминлаш ва керакли ҳужжатлар ва ёзма тасмалар билан таъминлаш ва бошқалар ўрин олган [1.4].

Жиноят ишларини юритиш бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги Намунавий шартномада кўрсатилган ҳуқуқий ёрдам шакллари қатъий эмас, яъни, намунавий шартномада кўрсатилмаган бошқа турдаги ҳуқуқий ёрдам шакллариини давлат ўз эҳтиёж ва имкониятларини инобатга олган ҳолда шартнома шартларига киритишлари мумкинлиги ҳам белгилаб қўйилган [1.4].

Бундан ташқари БМТнинг баъзи шартномалар маълум бир жиноятларга қарши кураш ёки уни олдини олиш учун намуна бўлади.

Хусусан, БМТнинг “Трансмиллий уюшган жиноятчиликка қарши” Конвенциясининг 18-моддаси 3-қисмида қуйида ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш шакллари қайд этилган:

- а) алоҳида шахслардан гувоҳлик кўрсатувлари ёки аризалар олиш;
- б) суд ҳужжатларини тақдим этиш;
- в) қидирув, олиб қўйиш ёки хатлаш каби процессуал ҳаракатларини ўтказиш;
- г) маҳаллий участкалар ва объектларни кўздан кечириш;
- д) маълумотлар, ашёвий далиллар ва эксперт баҳоси (хулосаси)ни етказиб бериш;
- е) тегишли ҳужжатлар ва иш материалларининг тасдиқланган нусхалари ёки аслини тақдим этиш;
- ё) исбот қилиш учун жиноий даромадлар, мулклар ва воситаларни аниқлаш, топиш, кузатиш;
- ж) сўралаётган давлат қонунчилигига зид бўлмаган бошқа ҳар қандай кўринишда ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш кабилар [1.5].

Минск конвенциясининг 6-моддасида ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш ҳажми ёритилган бўлиб, унга кўра, иштирокчи давлатлар ҳужжатларни тузиш ва жўнатиш, кўздан кечириш, тинтув, олиб қўйиш, ашёвий далилларни топшириш, экспертиза ўтказиш,

томонларни, учинчи шахсларни гумонланувчи, айбланувчи ва судланувчини, жавбланувчи, гувоҳ, экспертни сўроқ қилиш, шахсни қидириш, жиноий таъқиб амалга ошириш, шахсни жиноий жавобгарликка тортиш ёки суд ҳукмини ижро этиш учун ушлаб бериш каби процессуал ҳаракатларни бажаришда бир-бирларига ҳуқуқий ёрдам кўрсатадилар [1.6].

Ўзбекистон Республикаси томонидан имзоланмаган ва ратификация қилинмаган Кишинев Конвенциясининг 6-моддасига кўра, иштирокчи давлатлар ҳужжатларни тузиш, ўтказиш ва адресатга етказиш, кўздан кечириш, тинтув, олиб қўйиш, ашёвий далилларни топшириш, экспертиза ўтказиш, томонларни, учинчи шахсларни, гумонланувчи, айбланувчи, судланувчи, жавбланувчи, гувоҳ, фуқаровий даъвогар, фуқаровий жавобгар, уларнинг вакиллари, айбланувчиларнинг қонуний вакиллари, экспертларни сўроқ қилиш, таниб олиш учун кўрсатиш, (шунингдек, видео алоқа, видео ёзув ва бошқа техник воситаларидан фойдаланган ҳолда), шахсларни қидириш, жиноят иши бўйича тезкор-қидирув тадбирларини амалга ошириш, жиноий қидирув, шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш ёки суд ҳукмини ижро этиш учун топшириш, жиноий йўл билан топилган мулк ва пул маблағларини қидириш ва хатлаш каби шаклларда ва аниқ ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда бошқа шаклда ҳуқуқий ёрдам кўрсатишлари мумкин [1.7].

Икки томонлама шартномалар тўғрисида сўз юритиладиган бўлса, Ўзбекистон мустақиллик йилларида бир қанча хорижий давлатлар билан жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам тўғрисидаги шартномаларни имзолаганлигини ёдга олиш даркор. Жумладан, Туркия (1994), Латвия, Литва, Грузия, Қирғизистон, Туркменистон (1996), Қозғистон, Озарбайжон, Хитой Халқ Республикаси (1997), Украина (1998), Хиндистон (2000), Покистон (2007), Чехия (2002), Корея ва Болгария (2003), Бирлашган Араб Амирликлари (2014) билан шартномалардир.

Шу билан бирга таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Республикасининг жиноят-процессуал қонунчилиги ва бошқа МДҲ давлатларининг жиноят-процессуал қонунчилигида ҳуқуқий ёрдамнинг шакллари аниқ равишда турларга ажратилган ҳолда кўрсатилмаган. Шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Олий Суди Пленумининг 2012 йил 25 майдаги “Фуқаролик ва жиноят ишлари бўйича суд ишларини юритиш соҳасида халқаро ҳамкорликнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 6-сонли қарорининг 5-бандида ҳуқуқий ёрдам шакллари баён қилинган. Унга кўра, Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ жиноят ишлар бўйича суд ишларини юритиш соҳасида ҳуқуқий ёрдам қуйидаги кўринишларда амалга оширилади:

- материаллар ҳамда банк, молиявий, юридик ва бошқа ҳужжатлар асли ва тасдиқланган нусхаларини тузиш, жўнатиш, тақдим этиш, топшириш;
- тинтув ўтказиш, предметлар ва ҳужжатларни олиб қўйиш, мол-мулкни аниқлаш ва хатлаш, шахснинг даромадини аниқлаш, ашёвий далилларни жўнатиш ва бериш;
- кўздан кечириш, гувоҳлантириш;
- экспертиза ўтказиш;
- даъвогар, жавобгар, учинчи шахслар (уларнинг вакиллари), жавбланувчилар, айбланувчилар (судланувчилар), гувоҳлар, экспертларни сўроқ қилиш;

- бедарак йўқолган шахсларни қидириш, шунингдек ҳуқуқбузарлик содир этишда айбланаётган шахсларни қидириш ва ушлаб бериш;

- жиноят ишини қўзғатиш;

- суд ҳужжатларини, шу жумладан, ҳукм нусхалари ёки суд қарорлари, судланганлик тўғрисида маълумотномалар (зарурат бўлганда тегишли қонунчилик нормалари матни илова қилинган ҳолда) тақдим этиш;

Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатишда ўзаролик принципига асосан қонунчиликка зид бўлмаган бошқа кўринишдаги ҳуқуқий ёрдам ҳам кўрсатилиши мумкин.

Олий суд пленуми қарорида жиноий суд ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг алоҳида йўналишлари ҳам ҳуқуқий ёрдам шакллари туркумига киритилган. Хусусан, экстрадиция, суд ҳукмларини тан олиш ва ижро этиш, экспертиза халқаро амалиётда соҳага оид ҳамкорликнинг алоҳида йўналишлари ҳисобланади.

Жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш масаласи ҳажми жиҳатидан бошқа ҳамкорлик йўналишларига нисбатан кенгроқ ва амалиётда энг кўп қўлланувчи институт ҳисобланади. Чунки, ушбу соҳасида халқаро ҳамкорликни амалга оширишга ваколатли идораларнинг, шунингдек, баъзи ҳолатларда фуқароларнинг ўзаро ҳуқуқий ёрдам масалаларини тартибга солувчи иккита ҳуқуқ тармоғи, яъни, халқаро ва жиноят-процессуал ҳуқуқ тармоқларининг йиғиндисидан иборатлигидир.

Бизга маълумки, жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатишда сўралаётган давлатнинг ваколатли идоралари маълум бир процессуал ҳаракатларни ўз миллий процессуал қонунчилигига мувофиқ амалга оширади.

Жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатишнинг жиноят ишлари бўйича халқаро ҳамкорликнинг бошқа йўналишларидан фарқи жиҳати шундан иборатки, бунда ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш сўралаётган давлатга жиноят ишини юритиш бўйича қисман ваколатлари ҳам ўтказилади. Далиллар тўплаш, маълум бир бошқа процессуал ҳаракатларни амалга ошириш, тезкор қидирув фаолияти ўтказиш билан боғлиқ талабномалар билан бирга сўралаётган давлатнинг ваколатли идораларига жиноят иши бўйича сўраётган давлатнинг ваколатли идораларининг ваколатлари ҳам қисман ўтказилади. Яъни, давлатнинг ваколатли идоралари иш юритишдаги жиноят иши бўйича маълум процессуал ҳаракатларни ўтказиш билан боғлиқ ваколатлари сўралаётган давлат миллий қонунчилиги бўйича ўша давлат ваколатли идоралари томонидан амалга оширилишига йўл қўйилади. Бунда сўралаётган давлат жиноят-процессуал қонунчилигига мувофиқ ваколатли идоралари томонидан жиноят иши бўйича йиғилган ашёвий далиллар, бошқа процессуал ҳаракатлар акс этган баённомалар, иловалар олиниши ва расмийлаштирилиши жиҳатдан сўраётган давлат миллий жиноят-процессуал қонунчилиги талабларига мос келса тан олинади [1.8; 185-189-б.].

Бошқа давлат ҳудудида жиноий таъқибни амалга ошириш ёки шахсни ушлаб беришда жиноят ишини юритаётган давлат органлари ваколатлари бошқа давлат органларига қисман ўтказилмайди. Чунки, биринчидан, бошқа давлат ҳудудида жиноий таъқибни амалга ошириш билан боғлиқ барча суриштирув ва тергов ҳаракатларининг натижалари бўйича қарор жиноят ишини юритаётган давлат томонидан миллий

қонунчилигига мувофиқ чиқарилади ва сўралаётган давлат жиноят ишлари юртиш жараёни ва натижасига таъсир этувчи бирор бир процессуал ҳаракат бўйича қарор қабул қилмайди. Иккинчидан, шахсни жиноий жавобгарлик тортиш учун ушлаб беришда сўралаётган давлат ушбу шахсни нисбатан юртилаётган жиноят ишининг натижасига, шахсининг айблилиқ даражасига нисбатан муносабат билдирмайди, фақат шахсни топшириш ёки топширмаслик масаласини ўз миллий қонунчилиги ва халқаро шартномаларга асосан формал кўриб чиқади.

Юқорида таъкидлаганимиздек, жиноят ишлари бўйича ўзаро ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш борасидаги халқаро ҳамкорлик халқаро ва ички қонунчилик даражасида тартибга солинадиган махсус ҳуқуқий механизмлар асосида амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасида жиноят ишлари бўйича халқаро ҳуқуқий ҳамкорлик кўрсатишнинг процессуал-ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикаси ЖПК нормаларида назарда тутилган. ЖПКнинг 64 бобига кўра, бундай ҳамкорлик бир давлат ҳудудида қўзғатилган жиноят иши бўйича гумон қилинувчи ёки айбланувчи бошқа давлат ҳудудида яширинган бўлса, бир давлат судида кўрилаётган жиноят ишига тааллуқли гувоҳлар, жабрланувчилар ёки жиноят процессининг бошқа иштирокчилари, ҳужжатлар бошқа давлат ҳудудида бўлган тақдирда амалга оширилади.

Шу туфайли, Ўзбекистон Республикаси ва хорижий давлатларнинг ваколатли органлари гумон қилинувчи ёки айбланувчини қидириш, уни ушлаш ёки қамоққа олиш, жиноий жавобгарликка тортиш учун ушлаб бериш, ушбу жиноят иши бўйича тергов ва одил судловга юбориш, шунингдек, суд қарорини ижро этиш имкони мавжуд бўлмаган тергов ҳаракатларини амалга оширишда ёрдам сўраб мужораат қилади. Умумий қоидага кўра, хорижий давлат ҳудудида сўроқ қилиш, кўздан кечириш, қўлга олиш, тинтув, суд экспертизаси ёки бошқа тергов ҳаракатларини амалга ошириш зарурати туғилган тақдирда Ўзбекистон Республикаси ваколатли органи хорижий давлат ваколатли органига жиноят иши бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги тегишли талабномани юборади.

Бундай талабномани юбориш тартиби, мазмуни ва шакли Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 593-моддасида, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси иштирок этган жиноят ишлари соҳасида ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги халқаро шартномаларда кўрсатилган.

Мухтасар қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси жиноят ишлари бўйича ҳуқуқий ёрдам кўрсатиш тўғрисидаги иккитомонлама шартномаларнинг таҳлили уларнинг айримларида талабноманинг махсус шакл ва белгиланган шартлар асосида ўтказилиши лозимлиги тўғрисида нормалар мавжудлигини кўрсатади. Бундай махсус шартлар талабномада кўрсатилиши ва талабнома юборилган давлатнинг қонунчилигига зид бўлмаслиги лозим.

Адабиётлар рўйхати:

1. Файзиёв Ф.М. Международно-правовое регулирование отношений между государствами по оказанию правовой помощи: Дис. ... канд. юрид. наук. – Ташкент, 2007. – 139с.

2. Гринь И.Ю. Международное сотрудничество в сфере уголовного судопроизводства. Дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2006. – 161с.

3. Лазутин Л.А. Правовая помощь по уголовным делам как комплексное формирование в международном уголовном и уголовно-процессуальном праве. Дис. ... докт. юрид. наук. – Екатеринбург, 2008. – 434с.

4. Типовой договор о взаимной помощи в области уголовного правосудия и его Факультативный протокол, касающийся доходов от преступлений. [Электрон ресурс]: www.un.org

5. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года. Международное право и борьба с преступностью: Сборник документов / Составители: А.В.Змеевский, Ю.М.Колосов, Н.В.Прокофьев. – М.: Международное отношения, 2004. – С.433-478.

6. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Заключена в г. Минске 22.01.1993) (вступила в силу 19.05.1994) (с изм. от 28.03.1997). [Электрон ресурс]: www.e-cis.info

7. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам" (07 октября 2002 г., г. Кишинев). [Электрон ресурс]: www.cis.minsk.by

David McClean. International co-operation in civil and criminal matters. Third edition. Oxford University Press. 2012. – 504p.